

วรรณคดีกวีพุทธธรรม

□ ผศ.ปฐมพงศ์ ทินบรรเจ็ดฤทธิ
หัวหน้าภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำว่า วรรณคดี แปลว่า เรื่องที่แต่งเป็นหนังสือดีเยี่ยม มีความหมายตรงกับคำว่า Literature ในภาษาอังกฤษ แต่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้คำจำกัดความของวรรณคดีว่าหนังสือที่ได้รับความนิยมว่าแต่งดี ปรากฏครั้งแรกในพระราชกฤษฎีกา จัดตั้งวรรณคดีสโมสร เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชกฤษฎีกา จัดตั้งวรรณคดีสโมสร กล่าวว่า

- เป็นหนังสือดี กล่าวคือ เป็นเรื่องที่สมควร ซึ่งสาธารณชนจะอ่านได้โดยไม่เสียประโยชน์ คือไม่เป็นเรื่องที่ชักจูงความคิดผู้อ่านไปในทาง อันไม่เป็นแก่นสารซึ่งจะชวนให้คิดวุ่นวายทางการเมือง อันเกิดเป็นเรื่องราวคาถา แก่รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (เพราะคนรู้น้อยอาจจะไขว่ไขว่ได้)

- เป็นหนังสือแต่งดี ใช้วิธีเรียบเรียงอย่างใด ๆ ก็ตาม แต่ต้องให้เป็นภาษาไทยอันดี ถูกต้องตามเยี่ยงที่ใช้ในโบราณกาลหรือปัจจุบันกาลก็ได้ ไม่ใช่ภาษาต่างประเทศ (เช่น ใช้ว่า ไป จักรรถ แทน ไปขึ้นรถ และ มาสาย แทน มาช้า ดังนี้ เป็นตัวอย่าง)

วรรณคดี คือ ความรู้สึกนึกคิดของกวีซึ่งถอดออกมาจากจิตใจให้ปรากฏเป็นรูปหนังสือ มีถ้อยคำเหมาะเจาะเพราะพริ้ง เร้าใจให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเกิดความรู้สึก

วรรณคดี คือ หนังสือที่มีลักษณะเรียบเรียงถ้อยคำเกลี้ยงเกลา เพราะพริ้งมีรสปลุกมโนคติ (imagination) ให้เพลิดเพลน เกิดกระทบกระเทือนอารมณ์ต่าง ๆ เป็นไปตามอารมณ์ของผู้ประพันธ์ บทประพันธ์ที่เป็นของวรรณคดีนั้น

วรรณคดี คือ บทประพันธ์ที่มุ่งให้ความเพลิดเพลน ให้เกิดความรู้สึกนึกคิด (imagination) และอารมณ์ต่าง ๆ ตามผู้เขียน นอกจากนี้บทประพันธ์ที่เป็นวรรณคดีจะต้องมีรูปศิลปะ (form) เท่าที่กล่าวมาแล้วพอสรุปได้ว่า วรรณคดี คือ เรื่องที่มีลักษณะ ๔ ประการ ดังนี้

๑. ใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารไพเราะสละสลวย
๒. ก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ
๓. ยกระดับจิตใจให้สูง
๔. ใช้เป็นแบบแผนในการแต่งได้^๑

วรรณคดีไทย นอกจากจะมีเนื้อหาประเทืองอารมณ์แล้วยังมีประเทืองปัญญา แทรกข้อคิดทางพุทธธรรม ไว้ในภาษาวรรณคดีที่ไพเราะ ง่ายต่อการอ่านและการทรงจำ ทำให้สำนวนนั้นกลายมาเป็นวิถีชีวิตของคนไทย ทำให้เกิดโลกทัศน์ที่กว้างขวาง หลายด้าน ดังต่อไปนี้

ในด้านความงาม สุนทรภู่ได้กล่าวถึงศูนัยกรรมของความงามเลิศในโลกนี้ไว้ที่สตรีไม่มีรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ไตที่จะเทียบเท่ารูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสของสตรีว่า

ในเพลงปี่ว่าสามพี่พราหมณ์เอ๋ย ยังไม่เคยชมชิตพิสมัย
ถึงร้อยรสบุบผาสุมาลัย จะชื่นใจเหมือนสตรีไม่มีเลย^๒

คำกล่าวของสุนทรภู่นี้ มีส่วนคล้ายกับพุทธดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ทรงเตือนภิกษุในการสำรวมระวังเกี่ยวกับสตรีว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นรูปอื่นแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษตั้งอยู่เหมือนรูปสตรีเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปสตรีย่อมครอบงำจิตของบุรุษตั้งอยู่

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นเสียงอื่นแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษตั้งอยู่เหมือนเสียงสตรีเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เสียงสตรีย่อมครอบงำจิตของบุรุษตั้งอยู่. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นกลิ่นอื่นแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษตั้งอยู่เหมือนกลิ่นสตรีเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กลิ่นสตรี ย่อมครอบงำจิตของบุรุษตั้งอยู่.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นรสอื่นแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษตั้งอยู่เหมือนรสสตรีเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รสสตรีย่อมครอบงำจิตของบุรุษตั้งอยู่.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นโผฏฐัพพะอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่จะครอบงำจิตของบุรุษ ตั้งอยู่เหมือนโผฏฐัพพะสตรีเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โผฏฐัพพะสตรีย่อมครอบงำจิตของบุรุษ

^๑ <http://ecurriculum.mv.ac.th/thai/m.5/unit5/lesson6/thonburi/thonburi1/thonburi1.htm>

^๒ <http://www.geocities.com/lekpage/papai002.htm>

ตั้งอยู่.^๓

ในด้านความเมา สุนทรภูได้กล่าวถึงความเมารักที่เมาหนักยิ่งกว่าเมารักเสียอีกว่า
ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังเมารัก สุดจะหักห้ามจิตคิดไฉน
ถึงเมาเหล้าเข้าสายก็หายไป แต่เมาใจนี้ประจำทุกค่ำคืน^๔

การเมาเหล้าเมารักในกลอนนิราศภูเขาทองก็มีหลักศีลธรรมแทรกอยู่ เป็นหลักศีล ๕ ที่
 พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอาฏานาฎยสูตรว่า

สิกขาบท ๕

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี	เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณี	เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์
๓. กาเมสุมิจจาจารา เวรมณี	เจตนางดเว้นจากการประพฤติดูผิดในกาม
๔. มุสาหวาหา เวรมณี	เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี	เจตนางดเว้นจากการดื่มสุราเมรัย ^๕

การเมาเหล้าก็เทียบได้กับการดื่มสุราเมรัย ส่วนการเมารักก็เทียบได้กับการประพฤติดู
 ผิดในกาม ซึ่งการเมาทั้งสองอย่างนั้น มีบ่อเกิดมาจากความอยากเหมือนกัน แต่สุนทรภูเห็นว่าเม
 รุกหนักมากกว่าเมาเหล้า เพราะเมาเหล้าหายเร็ว แต่เมารักหายช้า

ในด้านการสังเกตคนอื่นก่อนคนนั้น สุนทรภูได้แสดงความคิดผ่านพระโยคีที่สอน
 สุตสาครว่า

แล้วสอนว่าอย่าไว้ใจมนุษย์ มันยากสุดลึกล้ำเหลือกำหนด
ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด ก็ไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน^๖

^๓ อัง. เอกก. ๒๐/๕/๑-๒.

^๔ <http://th.wikipedia.org/wiki/>

^๕ อัง. ติก. ๒๐-/๒๒๓.

^๖ <http://www.st.ac.th/bhatips/apaimani.html>

ที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่นในชื่อนั้น ตถาคตย่อมรู้กาลที่จะพยากรณ์วาจานั้น ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะตถาคตมีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งหลาย^๙

ในด้านการตัดใจจากสิ่งทีรักเป็นสิ่งที่ทำได้ยากที่สุด สุนทรภู่มีคนที่รักหลายคนแม้จะจาก คนรักเหล่านั้นมานาน หรืออยู่ห่างไกลกันเพียงใดก็แต่งกลอนอาลัยอาวรณ์ถึงคนรักเหล่านั้น ดัง ที่แต่งไว้ในอิเหนาว่า

จะหักอื่นขึ้นหักก็จักได้

หักอาลัยนี้ไม่หลุดสุดจะหัก

สารพัดตัดขาดประหลาดนัก

แต่ตัดรักนี้ไม่ขาดประหลาดใจ^{๑๐}

ความรักนี้ เกิดขึ้นได้เร็วมากแต่คลายช้า สมดังพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน ตติยสูตร เอก-ทุก-ติกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า

ผู้มีอายุทั้งหลาย ราคะมีโทษน้อยคลายช้า โทสะมีโทษมากคลายเร็ว โมหะมีโทษมาก คลายช้า ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย ก็อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยเครื่องให้ราคะที่ยังไม่ เกิด เกิดขึ้นหรือที่เกิดแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่ง เธอทั้งหลายควรพยากรณ์ว่า ฟัง กล่าวว่่า สุกนิमित คือ ความกำหนดหมายว่างาม เมื่อบุคคลนั้นทำไว้ในใจโดยอุบายไม่แยบคาย ถึงสุกนิमित ราคะที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญ ไพบูลย์ยิ่ง ผู้มี อายุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้ราคะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อม เป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่ง ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย ก็อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย เครื่องให้โทสะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่ง เธอ ทั้งหลายควรพยากรณ์ว่า ฟังกล่าวว่่า ปฏิฆนิमित คือ ความกำหนดหมายว่ากระทบกระทั่ง เมื่อบุคคล นั้นทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย ถึงปฏิฆนิमितโทสะที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วย่อม เป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่ง ผู้มีอายุทั้งหลาย ข้อนี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้โทสะที่ยัง ไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่ง ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ผู้มี

^๙ ม.ม. ๑๓/-/๘๗-๘๘.

^{๑๐} <http://www.ranthon.com/smf/index.php?topic=10692.30>

อายุทั้งหลาย ก็อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย เครื่องให้โมหะที่ยัง ไม่เกิด เกิดขึ้นหรือที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่ง เธอทั้งหลายควรพยากรณ์ว่า ฟังกล่าววว่า โยนิโสมนสิการ เมื่อบุคคลนั้นทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย โมหะที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งผู้มีอายุทั้งหลาย ชื่อนี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้โมหะที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่ง ถ้าเขาถามอีกว่า ก็อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้ราคะที่ยังไม่เกิด ไม่เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วย่อมละได้ เธอทั้งหลายควรพยากรณ์ว่า ฟังกล่าววว่า อสุกนิมิต คือ ความกำหนดหมายว่าไม่งาม เมื่อบุคคลทำไว้ในใจ โดยแยบคายถึง อสุกนิมิต ราคะที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วย่อมละได้ ผู้มีอายุทั้งหลาย ชื่อนี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้ราคะที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วย่อมละได้ ถ้าเขาถามต่อไปว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย ก็อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้โทสะที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วย่อมละได้ เธอทั้งหลายควรพยากรณ์ว่า ฟังกล่าววว่า เมตตาคเจโตวิมุตติ เมื่อบุคคลนั้นทำไว้ในใจโดยแยบคายถึงเมตตาคเจโตวิมุตติโทสะที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วย่อมละได้ ผู้มีอายุทั้งหลายชื่อนี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้โทสะที่ยังไม่เกิด ไม่เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วย่อมละได้ ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย ก็อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้โมหะที่ยังไม่เกิด ไม่เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วย่อมละได้ เธอทั้งหลายควรพยากรณ์ว่า ฟังกล่าววว่า โยนิโสมนสิการ เมื่อบุคคลนั้นทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย โมหะที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้นและที่เกิดขึ้นแล้วย่อมละได้ ผู้มีอายุทั้งหลาย ชื่อนี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้โมหะที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วย่อมละได้ ^{๑๑}

ในด้านมนุษยสัมพันธ์แล้วจะทำให้สำเร็จสมความปรารถนา สุนทรภูได้เน้นใช้ไมตรีจิตในการคบหา สร้างมิตรภาพที่ดีต่อกันแล้วจะสำเร็จดังใจหวัง ดังบทกลอนที่ว่า

เขาทำชอบปลอมให้น้ำใจชื่น
แม้ปรารถนาสารพัดในปฐพี

จึงเริ่งรักแรงไม่แหวงหนี
เอาไมตรีแลกได้ดังใจจง ^{๑๒}

^{๑๑} องฺ. ติก. ๒๐/-/๒๗๒-๒๗๔.

^{๑๒} <http://www.patrunning.info/show.php?Category=board&No=101117>

ไมตรีหรือเมตตานี้เป็นศูนย์กลางแห่งความรักเลยทีเดียว พระผู้มีภาคเจ้าสอนให้เจริญเมตตาแก่สรรพสัตว์ในหลายพระสูตร เช่นกรณียเมตตสูตร ทำให้ได้อานิสงค์ ๑๑ ประการคือ

๑. ผู้มีเมตตาย่อมหลับเป็นสุข
๒. ตื่นเป็นสุข
๓. ไม่ฝันร้าย
๔. เป็นที่รักของมนุษย์
๕. เป็นที่รักของอมมนุษย์
๖. เทวดาคุ่มครองรักษา
๗. ไฟ ศัสตรา หรือยาพิษทำร้ายมิได้
๘. จิตเป็นสมาธิได้เร็ว
๙. สีหน้าเปล่งปลั่ง ผ่องใส
๑๐. เมื่อจะทำกาลกิริยา ย่อมไม่หลงตาย
๑๑. หากยังมีได้บรรลุคุณธรรมเบื้องสูง (อริยผล) ย่อมเข้าถึงพรหมโลก^{๑๓}

นอกจากนี้ เมตตาธรรมยังเป็นบ่อเกิดความรักความสามัคคีอีก ดังพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ว่า ในหัวข้อเหล่านั้น ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึงกัน ๖ เป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนสหพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งในที่แจ้งทั้งในที่ลับ ธรรมเมื่อนี้เป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อนึ่ง ภิกษุเข้าไปตั้งวัจจกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนสหพรหมจารีทั้งหลายทั้งในที่แจ้งทั้งในที่ลับ ธรรมเมื่อนี้เป็นที่ตั้งแห่งความ ให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

^{๑๓} สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), **คัมภีร์วิสุทธิมรรคแปล**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : บริษัท ประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๑๕๔๗), หน้า ๕๐๐-๕๐๑.

อนึ่ง ภิกษุเข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนสหพรหมจารีทั้งหลายทั้งในที่
แจ้งทั้งในที่ลับ ธรรมเมื่อนี้ เป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพเป็น
ไป เพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอัน
หนึ่งอันเดียวกัน.

อนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ไม่หวงลามกที่เกิดโดยธรรม ที่ตนหาได้โดยชอบธรรม โดยที่สุตแต่อาหาร
ที่นับเนื่องในบาตรวัชรโกศ เป็นผู้บริโภคร่วมกับเพื่อนสหพรหมจารี ผู้มีศีล ธรรมเมื่อนี้ เป็นที่ตั้งแห่ง
ความให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความ
ไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อนึ่ง ภิกษุ เป็นผู้ที่มีศีลเสมอกับเพื่อนสหพรหมจารีในศีลทั้งหลาย ที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง
ไม่พร้อย เป็นไทย อันวิญญูชนสรรเสริญ อันกิเลสไม่จับต้อง เป็นไปเพื่อสมาธิ ทั้งในที่แจ้งทั้งในที่
ลับอยู่ ธรรมเมื่อนี้ เป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพเป็นไปเพื่อความ
สงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีทิวัจฉิเสมอกับเพื่อนสหพรหมจารี ในทิวัจฉิอันประเสริฐ นำออกจากทุกข์
นำไป เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้ทำตามพราสสอนทั้งในที่แจ้งทั้งในที่ลับอยู่ ธรรมเมื่อนี้ เป็น
ที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน
เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนี้ คือ สาราณีย
ธรรม ๑๔

ในด้านอุดมคติของชีวิต สุนทรภูंपราธณาให้ชีวิตมีความสุขกายสุขใจ โดยให้ร่างกาย
ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และจิตใจปราศจากกิเลส ดังคำอธิษฐานในนिरาฎฐาทองว่า

จะเกิดชาติใดใดในมนุษย์	ให้บริสุทธิ์สมจิตที่คิดหมาย
ทั้งทุกข์โรคภัยอย่าใกล้กราย	แสนสบายบริบูรณ์ประยูรวงศ์
ทั้งโลภโทโสและโมหะ	ให้ชนะใจได้อย่าไหลหลง
ขอฟังเฟื่องเรืองวิชาปัญญา	ทั้งให้ทรงศีลขันธในสันดาน

^{๑๔} ที.ปา. ๑๑/-/๓๔๓-๓๔๘.

อีกสองหญิงสิ่งร้ายแลชายชั่ว

อย่าเมามัวหมายรักสมครสมาน

ขอสมหวังตั้งประโยชน์โพธิญาณ

ตราบนิพพานภาคหน้าให้ถาวร^{๑๕}

อุดมคติที่สุนทรภู่อธิบายตรงตามหลักภาวนา ๔ (การเจริญ การทำให้เป็นให้มีขึ้น การฝึกอบรม การพัฒนา : cultivation; training; development)

๑. กายภาวนา การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้อุจกติดต่อกว้างขวางกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้น ในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้อกุศลธรรมงอกงาม ให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ (การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ : physical development)

๒. สីลภาวนา การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน (moral development)

๓. จิตภาวนา การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่นมีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อุดหนุนมีสมาธิ และสดชื่นเบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น (cultivation of the heart; emotional development)

๔. ปัญญาภาวนา การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้อุจกติดต่อกว้างขวางตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา (cultivation of wisdom; intellectual development)

ในบาลีที่มา ท่านแสดงภาวนา ๔ นี้ ในรูปที่เป็นคุณบทของบุคคล จึงเป็น ภาวิตกาย ภาวิตศีล ภาวิตจิต ภาวิตปัญญา (ผู้ได้เจริญกาย ศีล จิต และปัญญาแล้ว) บุคคลที่มีคุณสมบัติชุดนี้ครบถ้วนย่อมเป็นพระอรหันต์^{๑๖}

^{๑๕} <http://203.144.136.10/service/mod/heritage/nation/nirad/index05.htm>

^{๑๖} อัง. ปญจก. ๒๒/-/๑๔๔-๑๔๖.

ในด้านการเปลี่ยนแปลง สุนทรภู่มองเป็นทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและส่วนที่เป็นนามธรรม คือเจดีย์ที่ปรักหักพังไปจนถึงชื่อเสียงเกียรติยศที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปดับบทกลอนนिरादเขาทองที่ว่า

ห้องครัวฐานรานร้าวถึงแก้วแสง	เผยอแยกยอดสุดก็หลุดหัก
โอ้เจดีย์ที่สร้างยังร้างรัก	เสียชีวิตนักรุกน่าน้ำตากระเด็น
กระนี้หรือชื่อเสียงเกียรติยศ	จะมีหมดล่วงหน้าทันตาเห็น
เป็นผู้ดีมีมากแล้วยากเย็น	คิดก็เป็นอนิจจังเสียทั้งนั้น ^{๑๗}

ความเป็นไตรลักษณ์ครอบคลุมไปถึงสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมดังที่ปรากฏในฉันทนสูตร ชันธวารวรรค สังยุตตนิกายว่า

ภิกษุผู้เถระทั้งหลายได้กล่าวกะท่านพระฉันทนะว่า ดูกรท่านฉันทนะ รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ลำดับนั้น ท่านพระฉันทนะเกิดความคิดนี้ว่า แม้เราก็มีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า รูปไม่เที่ยง ฯลฯ วิญญาณไม่เที่ยง รูปเป็นอนัตตา ฯลฯ วิญญาณเป็นอนัตตา สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตของเราไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ ไม่หลุดพ้น ในธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง ในการสละคืนอุปธิทั้งปวง ในความสันตถนะ ในวิราคะ ในนิโรธ ในนิพพาน ความสะดุ้งกลัวและอุปาทานย่อมเกิดขึ้น ใจก็ถอยกลับอย่างนี้ว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ อะไรเล่าเป็นตนของเรา แต่ความคิดเห็นอย่างนี้ ไม่มีแก่ผู้เห็นธรรม (สังจธรรม ๔) ใครหนอจะแสดงธรรมแก่เรา โดยที่เราจะพึงเห็นธรรมได้^{๑๘}

ในด้านหลักธรรม ที่ก่อให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริง เห็นหลักไตรลักษณ์ที่เป็นหนทางไปสู่การปล่อยวางไม่ยึดมั่นถือมั่นไม่เห็นแก่ตัวจนถึงความพ้นทุกข์คือพระนิพพาน ดังบทกลอนว่า

^{๑๗} <http://203.144.136.10/service/mod/heritage/nation/nirad/index05.htm>

^{๑๘} ส.พ. ๑๗/-/๑๗๑-๑๗๔.

คือรูปสลักนึ่งเศียรไม่เที่ยงแท้

ย่อมเด่าแก่เกิดโรคโศกสงสาร

ความตายหนึ่งพึงให้เห็นเป็นประธาน

หวังนิพพานพันทุกข์สนุกสบาย^{๑๙}

การที่ผู้บำเพ็ญเพียร ตามพิจารณารูปโดยความไม่เที่ยงเป็นต้น เรียกว่ามหาวิปัสสนา ใน
ที่นี้ท่านแสดงไว้ ๑๘ ประการดังนี้

๑. เมื่อเห็นอนิจจัง (ความไม่เที่ยง) ย่อมละนิจสัญญาความสำคัญหมายว่าเที่ยง
๒. เมื่อเห็นทุกขัง ย่อมละสุขสัญญา ความสำคัญหมายว่าสุข
๓. เมื่อเห็นอนัตตา ย่อมละอัตตสัญญา ความสำคัญหมายว่าเป็นตัวตน
๔. เมื่อเจริญนิพพิทา ความเบื่อหน่าย ย่อมละนันทิความเพลิดเพลิน
๕. เมื่อเจริญนिरาคานุปัสสนา ย่อมละราคะความกำหนัด
๖. เมื่อเจริญนิโรธานุปัสสนา ย่อมละสมมุตยคือเหตุเกิดแห่งทุกข์
๗. เมื่อเจริญนิโรธานุปัสสนา (การสลະคืน) ย่อมละอาทานะความยึดมั่นถือมั่น
๘. เมื่อเจริญชยานุปัสสนา (ความสิ้น) ย่อมละฉนสัญญา ความสำคัญหมายว่าเป็นก้อน

เป็นแห่ง

๙. เมื่อเจริญชยานุปัสสนา (ความเสื่อม) ย่อมละอายุหนะความพอกพูนขึ้น

๑๐. เมื่อเจริญอนิมิตตานุปัสสนา (ความเปลี่ยนแปลง) ย่อมละฐฐสัญญาความสำคัญหมาย
ว่ายั่งยืน

๑๑. เมื่อเจริญอนิมิตตานุปัสสนา (ความไม่มีเครื่องหมาย) ย่อมละนิมิตความมีเครื่องหมาย

๑๒. เมื่อเจริญอัปณิหิตานุปัสสนา (ไม่มีที่ตั้ง) ย่อมละปณิหิตความเห็นว่าที่ตั้ง

๑๓. เมื่อเจริญสุญญตานุปัสสนา (ความว่าง) ย่อมละอภินิเวศความยึดมั่นถือมั่น

๑๔. เมื่อเจริญอุธิปปัญญาธัมมวิปัสสนา (ธรรมคือปัญญายิ่ง) ย่อมละสาราทานาภินิเวสะ
ความยึดว่าเป็นแก่นสาร

๑๕. เมื่อเจริญยถาภูตญาณทัสสนะ (เห็นตามเป็นจริง) ย่อมละสัมโมหาภินิเวสะ ความ
นับถือมั่นเพราะความหลง

^{๑๙} <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=215069>

๑๖. เมื่อเจริญอาที่นทานุบัสสนา (เห็นโทษ) ย่อมละอาลยาภินิเวสะ ความยึดมั่นเพราะอาลัย
๑๗. เมื่อเจริญปฏิสังขานุบัสสนา ย่อมละอัมปิสังขะ ความไม่เข้าใจ
๑๘. เมื่อเจริญวิวิฏฐานุบัสสนา (ปราศจากวิฏฐะ) ย่อมละสังโยคาภินิเวสะ ความยึดมั่นในกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพ^{๒๐}

นิพพานสูตร ว่าด้วยนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง

สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถานใกล้พระนครราชคฤห์ ณ ที่นั้นแล ท่านพระสารีบุตรกล่าวกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรอาวุโสทั้งหลาย นิพพานนี้เป็นสุข ดูกรอาวุโสทั้งหลาย นิพพานนี้เป็นสุข เมื่อท่านพระสารีบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระอุทายีได้กล่าวกะท่านพระสารีบุตรว่า ดูกรอาวุโสสารีบุตร นิพพานนี้ไม่มีเวทนา จะเป็นสุขได้อย่างไร ๆ ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ดูกรอาวุโส นิพพานนี้ไม่มีเวทนานั้นแหละ เป็นสุข ดูกรอาวุโส กามคุณ ๕ ประการนี้ ๕ ประการ เป็นโชน คือรูปที่จะพึงรู้ แจ้งด้วยจักขุอันนำปรารภานำใคร่ นำพอใจ เป็นที่รักยั่วชวน ชวนให้ กำหนด เสียงที่จะพึงรู้แจ้งด้วยหู ฯลฯ กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจมูก ฯลฯ รสที่จะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น ฯลฯ โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งด้วยกาย อันนำปรารภานำใคร่ นำพอใจ เป็นที่รัก ยั่วชวนชวนให้กำหนด กามคุณ ๕ ประการนี้แล

ดูกรอาวุโส สุขโสมนัสย่อมเกิดขึ้น เพราะอาศัยกามคุณ ๕ ประการนี้ นี้เรียกว่า กามสุข ฯ

ดูกรอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม ฯลฯ บรรลุปฐมฌานอยู่ ถ้าเมื่อภิกษุนั้นอยู่ด้วยวิหารธรรมข้อนี้สัญญามนสิการอันสหระตด้วยกาม ย่อมพึงชาน ข้อนั้นเป็นอาหารของเธอ เปรียบเหมือนความทุกข์ พึงเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีความสุขเพียงเพื่อเบียดเบียนฉันใด สัญญามนสิการอันสหระต ด้วยกามเหล่านั้น ย่อมพึงชานแก่ภิกษุนั้น ข้อนั้น เป็นอาหารของเธอ ฉะนั้นเหมือนกัน ซึ่งพระผู้มีพระภาค ตรัสเรียกอาหารนั้นว่าเป็นความทุกข์ ดูกรอาวุโส นิพพาน เป็นสุขอย่างไร ท่านจะพึงทราบได้โดยปริยายแม้นี้ ฯ

๒๐

ช. ป. ๓๑/-/๒๖.

เปรียบเหมือนความทุกข์ พึงเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีความสุข เพียงเพื่อเบียดเบียน ฉนใด สัจญามนสิการอันสทรคตด้วยอากาศานัญจายตนะ ย่อมฟังชานแกภิกษุณััน ชอนัันเป็นอาหารของเธอ ฉนัันเหมือนกัน ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกอาหารนั้นว่า เป็นความทุกข์ ดูกรอรุโส นิพพานเป็นสุขอย่างไร ท่านพึงทราบโดยปริยายแม่นี้ ฯ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุนาภิกญจัญญายตนะมาน ฯฯ ถ้าเมื่อภิกษุณััน อยู่ด้วยวิหารธรรมชอนััน สัจญามนสิการอันสทรคตด้วยวิญญานัญจายตนะ ย่อมฟังชาน ชอนัันเป็นอาหารของเธอ เปรียบเหมือนความทุกข์พึงเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีความสุขเพียงเพื่อเบียดเบียน ฉนใด สัจญามนสิการอันสทรคตด้วยวิญญานัญจายตนะ ย่อมฟังชานแกภิกษุณััน ชอนัันเป็นอาหารของเธอ ฉนัันเหมือนกัน ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกอาหารนั้นว่าเป็นความทุกข์ ดูกรอรุโส นิพพานเป็น สุขอย่างไร ท่านพึงทราบได้โดยปริยายแม่นี้ ฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุนาภิกญจัญญายตนะมาน ฯฯ ถ้าเมื่อ ภิกษุณัันอยู่ด้วยวิหารธรรมชอนััน สัจญามนสิการอันสทรคตด้วยอากาศานัญจายตนะ ย่อมฟังชาน ชอนัันเป็นอาหารของเธอ เปรียบเหมือนความทุกข์พึงเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีความสุข เพียงเพื่อเบียดเบียน ฉนใด สัจญามนสิการอันสทรคตด้วย อากัญจัญญายตนะ ย่อมฟังชานแกภิกษุณััน ชอนัันเป็นอาหารของเธอ ฉนัันเหมือนกัน ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกอาหารนั้นว่าเป็นความทุกข์ ดูกรอรุโส นิพพานเป็นสุขอย่างไรท่านพึงทราบได้โดยปริยายแม่นี้ ฯ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุนาภิกญจัญญายตนะมานโดยประการทั้งปวงอาสวะทั้งหลายของเธอ ลินรอบแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา ดูกรอรุโส นิพพานเป็นสุขอย่างไร ท่านพึงทราบได้โดยปริยายแม่นี้ ๒๑

คุณค่าของวรรณคดี โดยทั่วไปแล้วงานเขียนทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรม หรืองานเขียนอื่นๆ ไปจะมีคุณค่าในตัวอยู่แล้ว สำหรับวรรณคดีก็เช่นกัน คุณค่าของวรรณคดีมักจะพิจารณาในแง่ต่อไปนี้

๑. คุณค่าทางอารมณ์ (Emotional Value) ก่อให้เกิดความสะเทือนใจ ความอ่อนไหว ความบันเทิง ฯฯ
๒. คุณค่าทางปัญญา (Intellectual Value) ให้ความรู้ ความคิด
๓. คุณค่าทางศีลธรรม (Moral Value) ให้ง่คิด คติ ความนิยมในศีลธรรมของสังคม

๒๑

อง สดตตก. ๒๓/-/๒๔-๒๕.

๔. คุณค่าทางวัฒนธรรม (Cultural Value) เป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละสังคม หากมีอุดมคติเป็นสากลสามารถที่จะถือเป็นแบบแผนของทุกสังคม

๕. คุณค่าทางประวัติศาสตร์ (Historical Value) เป็นกระจกเงาส่องย้อนภาพในอดีตของแต่ละสังคม

๖. คุณค่าทางจินตนาการ (Imagination Value) สร้างความรู้สึกนึกคิดที่ลึกซึ้ง^{๒๒}

กำเนิดวรรณคดี

วิทย์ ศิวศรียานนท์ กล่าวว่า วรรณคดีเป็นสิ่งที่อยู่ในสันดานของมนุษย์ตลอดเวลา เช่นเดียวกับศิลปะอื่น ๆ มนุษย์มีศิลปะทุกยุคทุกสมัย และศิลปะไม่ใช่การเล่นฆ่าเวลา วรรณคดีเกิดขึ้นได้เสมอในสภาวะการณ์ต่าง ๆ และอาจจะมีมูลเหตุมาจากอารมณ์เพศ ศาสนา การเล่น หรืองานก็ได้ ขึ้นอยู่กับทัศนะของแต่ละบุคคล หรือแต่ละความเชื่อ

พิชิต อัครนิจ กล่าวว่่า ตำนานกำเนิดวรรณคดีของชาติต่าง ๆ อาทิ ตำนานกรีก ตำนานสันสกฤต ตำนานจีน เป็นต้น คำของทฤษฎีการกำเนิดวรรณคดีในสมัยปัจจุบัน เพราะมูลเหตุที่ทำให้เกิดวรรณคดี ตามหลักวิชาการสมัยใหม่ที่น่ามากกว่าไว้ต่อไปนี้ ก็ล้วนมีสาระอิงตำนานที่กล่าวไว้แล้วแทบทั้งสิ้น คือ

๑. เกิดจากการนับถือวีรชน เช่น เรื่องรามายณะ มหาภารตะ ลิลิตยวนพ่าย ลิลิตตะเลงพ่าย เป็นต้น

๒. เกิดจากความเชื่อทางศาสนา ศาสนาเป็นที่พึงทางใจ ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต และเป็นสิ่งบันดาลใจ ให้เกิดวรรณคดีได้ เช่น เรื่องมหาชาติคำหลวง ไตรภูมิพระร่วง ปฐม - สมโพธิกถา และอื่น ๆ

๓. เกิดจากอารมณ์ อารมณ์ที่เกิดเองไม่คล้อยตามผู้อื่น เช่น อารมณ์รัก โกรธ โศก เป็นมูลเหตุให้เกิดวรรณคดีไทย เช่น เรื่องมัทนะพาธา กามนิต อติรูป และอื่น ๆ

๔. เกิดจากความกลัวภัย โดยเฉพาะภัยธรรมชาติ

๕. เกิดจากการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม การไปมาหาสู่ระหว่างสังคมต่าง ๆ ก็มีส่วนทำให้เกิดวรรณคดีด้วย เช่น นิราศลอนดอน นิราศกวางตุ้ง และอื่น ๆ

^{๒๒}

<http://learners.in.th/blog/banpuyud/26810>

ความสำคัญของการเรียนประวัติศาสตร์

เนื่องจากวรรณคดีส่วนใหญ่ เกิดขึ้นจากแรงบันดาลใจที่ผู้แต่งมีต่อสภาพเหตุการณ์แวดล้อมในยุคสมัยของผู้แต่ง เช่น มีความชื่นชมในวีรกรรม ความสามารถหรือบุญบารมีของบุคคลสำคัญที่แต่งเรื่องประเภทสวดดี ถ้ามีความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาที่แต่งเรื่องธรรมะและชาดก ถึงแม้วรรณคดีที่เกิดจากความสะเทือนใจส่วนตัวของผู้แต่งเอง ผู้แต่งก็มักสร้างเนื้อหาและฉากของเรื่องขึ้น จากสิ่งที่ผู้แต่งประสบพบเห็นเป็นส่วนมาก นอกจากรูปแบบ คำประพันธ์ ประเภท และสาระสำคัญของเรื่องมักเป็นไปตามคตินิยมของสังคมในสมัยที่แต่ง เพราะฉะนั้น การอ่านวรรณคดีให้ได้คุณค่าที่แท้จริง จำเป็นต้องเรียนวรรณคดีในเชิงประวัติ หรือประวัติวรรณคดีประกอบด้วยการเรียนประวัติวรรณคดี พิจารณาถึงประเด็นสำคัญของวรรณคดีด้านต่าง ๆ ดังนี้

๑. ผู้แต่ง รวมถึงชีวประวัติและผลงาน
 ๒. ที่มาของเรื่อง ได้แก่ เรื่องที่เป็นต้นเค้า อาจเป็นเรื่องหรือเหตุการณ์ภายในประเทศหรือที่ได้รับ อิทธิพลจากต่างประเทศ
 ๓. ความมุ่งหมายในการแต่ง ได้แก่ แรงบันดาลใจหรือความมุ่งหมายของผู้แต่งในการแต่งวรรณคดีนั้น ๆ
 ๔. วิวัฒนาการและความสัมพันธ์ ต่อเนื่องระหว่างวรรณคดีแต่ละสมัย
 ๕. สภาพสังคมในสมัยที่แต่ง ซึ่งได้แก่ วัฒนธรรม สภาพสังคม และเหตุการณ์ของบ้านเมืองในระยะเวลาที่แต่ง
 ๖. อิทธิพลที่วรรณคดี มีต่อสังคมทั้งในสมัยที่แต่งและในสมัยต่อมา
- ดังนั้น การศึกษาประวัติวรรณคดี ทำให้ทราบที่มาของวรรณคดีแต่ละเรื่องว่าเกิดขึ้นอย่างไร มีแรงบันดาลใจอะไร แต่งในสมัยใด ใครเป็นผู้แต่ง อิทธิพลของเหตุการณ์บ้านเมืองที่มีต่อวรรณคดี และอิทธิพลของวรรณคดีที่มีต่อสังคมไทยในแต่ละยุคสมัย

ประโยชน์ของการเรียนประวัติศาสตร์

เนื่องจากการเรียนประวัติวรรณคดีมีลักษณะเป็นการเรียนรู้ที่มาและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปของวรรณคดี การเรียนประวัติวรรณคดีจึงให้ประโยชน์หลายประการ ดังนี้

๑. ช่วยเพิ่มความเข้าใจและความซาบซึ้งในคุณค่าของวรรณคดี
๒. ได้ความรู้เกี่ยวกับภาษาและลักษณะอักขรวิธีสมัยต่าง ๆ

๓. ได้ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยต่าง ๆ

๔. ได้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม และเหตุการณ์บ้านเมือง ควบคู่กันไปกับวิวัฒนาการของวรรณคดีในสมัยต่าง ๆ ^{๒๓}

วรรณคดี เป็นเครื่องหมายแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทางสติปัญญาของชนชาตินั้น เช่น อีเลียด (กรีก : Ilias; อังกฤษ : Iliad) เป็นหนึ่งในสองบทกวีมหากาพย์กรีกโบราณของโฮเมอร์ แสดงถึงความเจริญของอารยธรรมกรีก มหาภารตะ บางครั้งเรียกสั้น ๆ ว่า ภารตะ นับเป็นหนึ่งในสองของมหากาพย์ที่ยิ่งใหญ่ของอินเดีย (มหากาพย์อีกเรื่องคือ รามายณะ) โดยประพันธ์เป็นโคลงภาษาสันสกฤตแสดงถึงความเจริญอารยธรรมสินธุ หรือ คำกลอนพระอภัยมณีของมหากวีสุนทรภู่เป็นเครื่องแสดงถึงความเจริญของวัฒนธรรมไทย การรังสรรค์วรรณคดีแลการ

ศึกษาสืบทอดวรรณคดีจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับสังคมที่เจริญทางด้านสติปัญญาโดยแท้

^{๒๓} <http://www.mwk.ac.th/jurairat/>

ว่าง